

נייר עמדה שהוגש למועצה הלאומית לשלום הילד כסיוע לפרקליטות מחוז תל-אביב

אלי זומר

למרות שמסתמנת הכרה בשנים האחרונות כי התעללות נפשית היא הרסנית ונפוצה יותר מהתעללויות גופניות ומיניות (Hart, Guttman & Germain & Garbarino ;1987), לא מצאתי בספרות המדעית הסכמה ביחס להגדרה חד משמעית של התופעה. כנראה שהבלבול המושגי נובע מן הקושי להחליט אם יש להתבונן על התופעה מנקודת המבט של המעשה השלילי (פגיעה שאיננה גופנית), מנקודת המבט של התוצאה השלילית (נזק שאיננו גופני) או בשילוב של השניים.

קל יחסית להעריך נזק נפשי אצל ילדים. ניתן להעריך את מצבם באמצעות מבחנים פסיכולוגיים ושאלונים מתוקננים, ולהשוותם לנורמות ידועות. אתגר מסובך יותר טמון בהגדרה אופרציונלית של התעללות נפשית כמקור לנזק אצל הילד. ראוי לציין כאן שאין, לדעתי, תנאי לאבחן נזק נפשי או גופני אצל הילד על מנת לקבוע כי חווה התעללות נפשית. התופעות בלתי תלויות זו בזו.

בנייר עמדה זה אתמקד בניסיון להגדיר מה מהותן של אותן התנהגויות הוריות, שאינן גופניות, העלולות לגרום נזקים לילד. מצאתי שעבותם של הארט, ג'רמין וברסארד (Hart, Germain & Brassard, 1987) עשויה להיות מועילה לעניננו. במאמרם הם הניחו את התשתית הראשונית להגדרה מדעית של התופעה, באפיינם שבעה סוגים של פעולות מזיקות מצד דמויות הוריות (או מטפלות):

דחייה - ביטוי פעיל של דחייה, בניגוד להתעלמות סבילה מהילד (לדוגמה, התייחסות לילד

כאל שער לעזאזל, דחית בקשה או צורך בולט מצד הילד לעזרה).

השפלה - פעולות המפחיתות מערך הילד (למשל, הטחת עלבונות, בטויי זלזול, הלבנת פנים בציבור).

הפחדה - פעולות או איומים העלולים לגרום לילד חרדה ופחדים רבי עוצמה (למשל, לעזוב ילד קטן לבד בבית חשוק, חשיפה של ילד לטראומטיזציה של אחרים, איומים על הילד בפגיעה או רצח).

בידוד - פעולות המפרידות בין הילד לאחרים (לדוגמה, נעילתו לבד בחדר, מניעת קשרי גומלין עם אחרים מחוץ למשפחה).

חבלה בתהליך החיברות או השחתה - פעולות המהוות עבור הילד תהליך למידה או עידוד להתנהגויות שיש בהן פוטנציאל מידי או עתידי לפגיעה עצמית או לפגיעה באחרים או בערכים מקובלים (כמו הנחלה של ערכים גזעניים, הנחלה של מודלים התנהגותיים אלימים, עידוד הילד לפעילות לא חוקית).

ניצול - מצבים שבהם נעשה בילד שימוש לשם טובת הנאה אישית או רווח כספי (למשל, הטרדה מינית, התייחסות אל הילד כאל משרת או כדמות הורית חליפית).

מניעת תגובתיות רגשית - מחדלים שבהם הדמות המטפלת היא מנותקת, בלתי מעורבת ונמצאת בקשר גומלין מינימאלי עם הילד.

התעללות נפשית ופסיכופתולוגיה התפתחותית

פסיכופתולוגיה התפתחותית היא תחום המשלב בתוכו מחקר על התפתחות תקינה עם מחקר על התפתחות פתולוגית של הילד. החוקרים בתחום זה סוברים שהתפתחות לאישיות מסתגלת ובריאה תלויה בהשגת יעדים התפתחותיים קריטיים כמו: יצירת התקשרות עם דמויות הוריות, או פיתוח אמון בסיסי בבני אדם. חבלה של ההורים בהשלמת מטלות התפתחותיות כאלה תפגע בהתפתחות הילד ובעיצוב אישיותו. (Waters, Blehar & Wall,)

(Ainsworth, 1978). למרות שהמחקר בתחום לא מסוגל עדיין להצביע על התוצאות

בכשורי התמודדות ובמיומנויות של פתרון בעיות (1981 Mayhall & Norgard, 1983; Rosenbaum & Leary'O). נראה כי לאלומות בין הורים השפעה שונה על בנים ועל בנות. בנות הגדלות בבית כזה אופיינו כפסיביות, מופנמות ומסוגרות ואילו הבנים אופיינו בהפרעות התנהגות ובתוקפנות (Hughes & Barad, 1983). כנראה שילדות הגדלות בבתים אלימים אינן מפתחות הפרעות התנהגות גלויות לפני גיל ההתבגרות. לעומת זאת, מגלים כמה מחקרים מבוקרים שלאלימות בין בני זוג יכולות להיות השפעות הרסניות גלויות על בנים זכרים, גם אם טרם מלאו להם עשר שנים (Leary'O, 1980, Porter & Rosenbaum; 1981, & Leary'O). במחקר מעקב של 40 שנה, דיווח מקקורד כי 45% מקרב ילדים שגדלו בבתים שבהם הייתה אלימות בין ההורים פיתחו הפרעות הסתגלותיות חמורות בבגרותם, כגון: אלכוהוליזם, התנהגויות עברייניות ומחלות נפש (McCord, 1983). לסיכום, נראה שהספרות המדעית תומכת בקביעה שחשיפה של ילדים לאלימות בין הוריהם עלולה לגרום להם נזקים נפשיים חמורים וארוכי טווח. עתה, במנותק משאלת הנזק ההיפותטי לילד, ננסה לבחון ספציפית האם חשיפה של פעוט לאינוס אלים של אימו בידי אביו, מהווה התעללות נפשית, כפי שאופיינה בחלק הראשון של נייר עמדה זה.

התעללות מינית באם לעיני בנה - האם התעללות נפשית?

צפיה באינוס אלים של האם בידי האב מערערת את הנחת היסוד שמפתחים פעוטות. ילדים בגילאי 3-5 חסרים כישורים קוגניטיביים המאפשרים ניתוח מורכב של המציאות. כשילד חווה את אימו כקורבן חסר אונים ואת ביתו - מבצרו כמקום חשוף ופרוץ לאלימות, הוא עלול להכליל ממצב ספציפי, ולאבד את היכולת להרגיש בטוח בביתו ובמחיצת הוריו. ילדים בגילאים אלה מאופיינים באגוצנטריות המקשה עליהם להבחין בין נקודות מבט השונות משלהם. פעוטות בגיל כזה נוטים לפרש אירועים קשים העוברים עליהם, כתגובה אישית אליהם. האגוצנטריות האופיינית לגילם גורמת להם לייחס את הסיבתיות למתרחש סביבם

להם עצמם. מכיון שהורים נתפסים אצל ילדים כ"טובים" במהותם, נוטים ילדים הנחשפים להתנהגות "רעה" של ההורים לייחס אותה לעצמם ("אבא כועס כי הייתי ילד רע"). חוסר היכולת של ילד בגיל כזה להבין שההתנהגות הרעה של האב נובעת דוקא מתכונותיו הרעות של האיש, עלולה להוות איום על נפשו של הפעוט וליצור נזקים עמוקים בכל הנוגע ליכולתו להתקשרות רגשית, לביטחון בעולם שסביבו ולדימוי העצמי שלו.

מגדיר ההפרעות הנפשיות של האגודה הפסיכיאטרית האמריקאית (IV-DSM) קובע כי הפרעת לחץ פוסט טראומטית אצל מבוגרים יכולה להיגרם כתוצאה מחשיפה לטראומה של אחרים. לא כל שכן, כאשר מדובר בפעוט הצופה בטראומה שעוברת אימו הורתו. לדעתי, פעולת אינוס אלים של אם בידי האב, לעיני בנם הפעוט, עונה על קריטריון מספר 3 (הפחדה) בתיאור סוגי ההתעללות הנפשית שהובא בראשית נייר עמדה זה. חשיפה של ילד לאינוס אימו מהווה גם גורם השחתה של נפשו. ילד כזה נחשף למודל אלים של פתרון בעיות בין-אישיות ונאלץ להטמיע בתוכו מודל אב השואב את כוחו מהשפלת האישה. כתוצאה מכך, נוצרת תשתית של חיברות לקויה של נורמות ההתנהגות לבן הזכר, והשחתה של יחסו לדמות האם והאישה. מסיבות אלה, אני סבור גם, שחשיפת ילד להתעללות מינית של האב באימו מהווים אף התעללות נפשית המתאימה לקריטריון מספר 5 שתואר לעיל: חבלה בתהליך חיברות והשחתה.

מסקנה

ניתן לקבוע כי חשיפה של ילדים לאלימות בין הוריהם עלולה לגרום נזקים נפשיים חמורים וארוכי טווח. ניתן גם לקבוע כי התעללות מינית באם לעיני בנה הפעוט מקפלת בתוכה במובהק שניים מתוך שבעה סוגי ההתעללות הנפשית שתוארו בספרות המדעית, ועל כן, מהווה אקט של התעללות נפשית בילד.

1. Aber, J.L., Allen, J., Carlson, V. & Cicchetti, D. (1989). The effects of maltreatment on development during early childhood: Recent studies and their theoretical, clinical and policy implications. In D. Cicchetti & V. Carlson (Eds.), *Child Maltreatment: Theory and Research on the Causes and Consequences of Child Abuse and Neglect* (pp.579-619), New York: Cambridge University Press.
2. Ainsworth, M.D., Blehar, M.C., Waters, E. & Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
3. Biller, B. & Solomon, S. (1986). *Child Maltreatment and Paternal Deprivation: A Manifesto for Research, Prevention and Treatment*. Lexington, MA: Lexington Books.
4. Brassard, M.R., Germain, R. & Hart, S.N. (1987). *Psychological Maltreatment of Children and Youth*. New York: Pergamon.
5. Carlson, R., Cicchetti, D., Barnett, D. & Braunwald, K. (1989). Disorganized/disoriented attachment relationships in maltreated infants. *Developmental Psychology*, 25, 525-531.
6. Cicchetti, D. & Beeghly, M. (1987). Symbiotic development in maltreated youngsters: An organizational perspective. *New Directions for Child Development*, 36, 47-68.
7. Garbarino, J., Guttman, E. & Seeley, J. (1986). *The Psychologically Battered Child*. San Francisco: Jossey-Bass.
8. Hart, S.N., Germain, R. & Brassard, M.R. (1987). The challenge: To better understand and combat psychological maltreatment of children and youth. In M.R. Bassard, R. Germain & S.N. Hart (Eds.), *Psychological Maltreatment of Children and Youth* (pp. 3-24), New-York: Pergamon.

9. Hugles, H. & Barad, S. (1983). Psychological functioning of children in a battered womens' shelter: A preliminary investigation. *American Journal of Orthopsychiatry*, 53(3), 525-531.
10. Kaufman, J. & Cicchetti, D. (1989). The effects of maltreatment on school-aged children's socioemotional development: Assessment in a day camp setting. *Developmental Psychology*, 25, 516-524.
11. Mayhall, P.D. & Norgard, K.E. (1983). *Child Abuse and Neglect: Sharing Responsibility*. New York: John Wiley and Sons.
12. McCord, J. (1983). A forty-year perspective on efforts of child abuse and neglect. *Child Abuse and Neglect*, 7, 265-270.
13. Porter, B.& O'Leary, D. (1980). Marital disorder and childhood behavior problems. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 42(1), 169-172.
14. Rosenbaum, A. & O'Leary, D. (1981). Children: The unintended victim of marital violence. *American Journal of Orthopsychology*, 51(4), 692-699.
15. Suh, E.K. & Abel, E.M. (1990). The impact of spousal violence on the children of the abused. *Journal of Independent Social Work*, 4(4), 27-34.